

Livets læremester

Eksemplarisk historieskriving

Anne Eriksen

Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo

anne.eriksen@ikos.uio.no

Abstract

The idea of history as *magistra vitae* – a collection of good and bad examples – was a central topos of historical writing in the West from Antiquity till the late 18th century. The idea has served a number of different ends, motivating advanced political theory as well as functioning as a mere saying. The article investigates two history books, both written for pedagogical purposes, and produced according to this idea: Johannes Schefferus' *Memorabilum Sueticae gentis exemplorum liber singularis* from 1671 and Ove Malling's *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere* from 1777. The books differ considerably from modern history books in not being structured chronologically but according to the virtues the histories are meant to illustrate. The article compares the books' structure, tables of contents, selection of virtues and introductory texts. The aim is to explore how the books communicate quite different ideas about individuals and society despite their very similar structure and their shared idea of the meaning of history and its didactic usefulness.

Keywords:

magistra vitae,
Ove Malling,
Johannes Schefferus,
fatalism,
civic virtue

Cicero slo fast at historie er livets læremester – *magistra vitae* (de Oratore, kap. 9, utg. 2003). Og i omkring totusen år var det en av hovedbegrunnelsene for å beskjefte seg med historie i Europa. Historien var en samling eksempler, til beundring og imitasjon eller til skrekk og advarsel. Den var filosofi formidlet gjennom eksempler, generelle prinsipper omsatt til nyttig og praktisk lærdom. Reinhart Koselleck har imidlertid påpekt at mens forestillingen om historien som læremester holdt seg ganske konstant helt frem til slutten av 1700-tallet, finnes det lite mer konkret kunnskap om hva slags forståelser som faktisk er blitt sammenfattet i denne vendingen, til tross for at det er all grunn til å anta at variasjonene har vært store. Forståelsen av historien som lærerik eksem-

pelsamling har tjent en rekke ulike funksjoner, avhengig av både situasjon, sjanger og aktører. Påstanden har fungert både som uforpliktende talemåte og som utgangspunkt for avansert politisk teori. Dessuten har den spesifikke forståelsen av uttrykket antagelig variert over tid (Koselleck 1985). Den følgende analysen skal forstås som en delstudie på det store feltet Kosellecks etterlysninger åpner opp. Den er et bidrag til mer konkret kunnskap om noen av de forestillingene, tenkemåtene og strategiene om *magistra vitae*-toposen har gitt rom for. Hensikten er dessuten å vise at selv innenfor samme sjanger og med samme funksjon – i dette tilfellet undervisning rettet mot unge menn – kan ideen om historie som "livets læremester" romme svært ulike forståelser av samfunn, skjebne og verdier.

I 1671 publiserte Johannes Schefferus boken *Memorabilum Sueticae gentis exemplorum liber singularis*.¹ Den ble oversatt til svensk allerede i 1733 og på nytt i 2005, nå med tittelen *En bok om det svenska folkets minnesvärda exempel*. Den opprinnelige tyske Schefferus var innehaver av det skytteanske professoratet ved Uppsala universitet, med undervisning i politikk, jus, historie og veltalenhet som sine særlige oppgaver. Professoratet var blitt opprettet i 1622 som svar på det voksende statsapparatets behov for godt utdannede embetsmenn. Kongen ønsket at universitetet skulle tilby noe annet enn den tradisjonelle presteutdanningen, og det nye professoratet var rettet inn mot å forberede adelens sønner for en karriere i politikk og forvaltning. Schefferus overtok lærestolen i 1648 og hadde den til sin død i 1679 (Landgren 2008:287ff). Historieboken sprang direkte ut av undervisningsarbeidet han drev.

Drøye hundre år senere, i 1777, publiserte Ove Malling *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*.² Den kom senere ut i en rekke opplag og utgaver, og ble også gitt ut på både tysk, fransk og engelsk. Malling underviste ikke selv, men boken ble skrevet på direkte oppdrag og med relativt kort tidsfrist etter at den Høeg-Guldbergske latinskolereform i 1775 hadde gjort dansk til et eget skolefag. Mallings bok skulle fungere som lærebok i morsmålet. I tillegg skulle den undervise skoleguttene i historie og fedrelandskjærlighet, som reformen definerte som selvstendige læringsmål.

Disse to lærebøkene for unge, publisert med omkring hundre års mellomrom, er begge skrevet som eksempelsamlinger. De er basert på ideen om at historie er livets læremester, og vil altså kunne gi kunnskap om hvordan denne ideen ble brukt og forstått: Hva slags lærdom var det historien

kunne gi? Hvordan ble lærdommen formulert? Hvilke eksempler ble brukt, og hvilke verdier var det de skulle formidle? De to bøkene har viktige fellestrekk som samtidig er med på å gjøre dem grunnleggende annerledes enn moderne lærebøker i historiefaget. Først og fremst dreier dette seg om at de ikke har til hensikt å fortelle om prosesser av endring som utspiller seg over tid. Koselleck påpeker at begrepet *historie* først opptrer som kollektivsingular i 1770-årene, tidligere hadde flertallsformer *historier* vært den vanlige (Koselleck 1985:29). Det nye begrepet formidler en forståelse av historien som en selvstendig kraft som virker gjennom overordnede endringsprosesser. Det eldre flertallsbegrepet, som er Schefferus' og Mallings, ser derimot historier som et kunnskapsforråd av prinsipielt likestilte eksempler. Fremtiden, som de unge skal møte, lar seg håndtere ved hjelp av fortidens erfaringer. Koselleck beskriver dette forholdet med begrepene erfaringsrom og forventningshorisont. I eldre samfunn var disse dimensjonene i stor grad overlappende, hevder han, og historie – på samme måte som annen erfaring – kunne fungere som "livets læremester". I nytiden oppstod et stadig større gap mellom erfaringsrommet og forventningshorisonten, selve tidsforståelsen endret seg og historie fremstod i stedet som den langsomme endringen mot en åpen og ukjent fremtid (Koselleck 1985:267f).

Bøkene er skrevet med hundre års mellomrom, noe som antagelig er viktigere for budskapene de formidler og for forestillingene bak dem, enn det faktum at "fedrelandet" i de to bøkene er to konkurrerende kongeriker. Hver bok kan sees som et spill av sin tid, som uttrykk for tanker og ideer fra hhv. eneveldets og opplysningens tid. Men forskyves perspektivet litt, blir bøkene mer enn bare en refleks av noe bakenforlig-

gende: De er *åsteder*, det vil si steder der det skjer noe som får konsekvens. Tanker om historie og eksemplaritet blir artikulert og formidlet i disse bøkene. De inneholder ikke banebrytende tankegods og var ikke nyskapende historieskriving. Bøkene er i seg selv enkle, uten teoretisk eller intellektuelt raffinement. Men fordi de ble brukt som lærebøker, har de hatt betydning ut over seg selv. De ble lest av mange, og forstått som anvisning på gode handlemåter og kloke vurderinger, helt konkret som eksempler til etterfølgelse. De er historieteori omsatt i praksis. Populariteten som Mallings bok fikk, også langt utenfor skolesammenheng, tilsier at den ble oppfattet som både underholdende og nyttig også mer allment. Og nettopp fordi de er enkle og relativt lite problematiserende, kan bøkene sees som uttrykk – fra hvert sitt århundre – for mer allmenne forestillinger. De har verdi som kulturhistoriske vitnesbyrd fordi de er basert på premisser og tanker som kunne tas for gitt. De er skrevet med en innforståthet som gir kunnskap om det som en gang var selvsagt.

Dyder og klasser

I det følgende er det først og fremst strukturen i de to bøkene som skal sammenlignes, nærmere bestemt innholdsfortegnelsene, kapittelinnstillingen og de innledende tekstene til hvert kapittel. De to bøkene er bygget opp på en måte som i dag kan virke fremmedartet. Det historiske stoffet er organisert tematisk, ikke kronologisk. Fremhevingen av kunnskapen som nyttig og praktisk henter den inn i nåtiden, selv om fortellingene kommer fra fortiden. Gjennom disse grepene tildeles tidsdimensjonen en annen og mer beskjeden rolle enn i moderne historieskriving. Tilsvarende fremstår historien som nær og aktuell også

geografisk. Alle eksemplene er hentet fra den *egne* historien, definert gjennom de to kongerikenes daværende grenser. Begge forfatterne fremhever også tilknytningen til fedrelandet som et selvstendig og viktig poeng. For Malling var opplæring i fedrelandskjærlighet et element i bestillingen fra oppdragsgiverne, men understrekes også eksplisitt i bokens fortale. Her sier han at eksempler fra andre "Folkeslægter" ville være "mindre vigtige og mindre lokkende for Danske og Norske". Fordelen med hjemlige eksempler er at "vi føle endnu meere ved at læse og tænke om den, fordi de ere vore egne" (Malling 1992:21). Schefferus på sin side fremhever at "vi påverkas nämligen starkare och mer på djupet av exempel från vårt fädernesland, sådana som vi så att säga erhållit i arv" (Schefferus 2005:35). I begge tilfeller er det et brudd med tradisjonen som gjør disse understrekingene nødvendige og betydningsfulle. Gjennom århundrene hadde studenter i Europa lest og lært fra retorikeren Valerius Maximus' (ca. 20f. Kr–ca. 50 e.Kr.) *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX*, (Ni bøker om minneverdige handlinger og utsagn), en samling på omkring tusen fortellinger og anekdoter hentet fra Cicero, Titus Livius, Marcus Terentius Varro og andre antikke historieskrivere. Boken stod sentralt i Schefferus' egen undervisning. Han foreleste over den, og studentene hans fikk i oppgave å kritisere eller forsvare den ene eller andre handling i boken, nærmest gjennom en form for rollespill (Johannesson 2005:xv). Malling griper den århundrelange tradisjonen an på mer nonchalant vis, og sier nærmest en passant i sin fortale at "vel er der nogle, som før mig have samlet saadanne Handlinger. Valerius Maximus har gjort et Udkast dertil" (Malling 1992:20). På hver sin måte uttrykker altså både Schefferus og Malling

en bevissthet om å stå i en sterk tradisjon, og fremhevingen av det hjemlige bør forstås i lys av den: Gjennom århundrene var det klassisk historie som hadde vært "livets læremester" i Europa, og som fungerte som eksemplarisk forbilde. Men samtidig gjør Schefferus og Malling ikke egentlig noe annet enn Valerius Maximus selv. Også han brukte først og fremst hjemlige eksempler, og skiller konsekvent ut fortellingene fra blant annet Athen og Sparta som "eksterne". Selv om de to nordiske forfatterne ønsker å markere at deres bøker representerer noe nytt, skal dette nye bare i begrenset grad forstås som brudd. Det er fordi hjemlige eksempler *virker bedre*, at Schefferus og Malling velger dem, ikke fordi de er skeptiske til klassisk historie.

Tro mot tradisjonen fra Valerius Maximus er begge bøkene organisert etter de dyder eller gode egenskaper som fortellingene er ment å illustrere. Isolert sett ser innholdsfortegnelse i bøkene simpelthen ut som lister over gode og ønskelige egenskaper realisert i handling. I tillegg inneholder Schefferus' bok kapitler som kan se ut som en oversikt over merkverdige hendelser. Arbeidet med kapittelinnstillingen får Malling til å påpeke et metodisk problem. Han sier at

[h]andlingernes Inndeling under visse Classer har havt sine Vanskeligheder. Mange Handlinger kan betragtes fra forskjellige Sider, og mange Dyder grændse saa tæt sammen, at det undertiden bliver tvetydigt at bestemme en dydig Handling sit Sted (Malling 1992:21).

Likevel har han gjennomført en oppdeling, og den er bestemt av bokens orden, sier han. Hver og en av de "menneskelige og

borgerlige Dyder" forstås nemlig bedre når de er belyst med et antall eksempler. Allerede disse betraktningene om "Orden" og oppdeling i "Classer" forbinder Malling med en lett gjenkjennelig opplysningslogikk. Han fremstår som en dydenes Linné der han presenterer sine "Handlinger" som eksemplarer av den ene eller andre klasse, og i tillegg innleder hver klasse med en kort omtale av dens egenart. Denne tilnærmingen skaper orden, men det er også den som gjør overlapping mellom "classene" til et problem, for ideelt sett bør artene i et slikt system være klart adskilt og definert gjennom systematisk innbyrdes forskjell. Malling forklarer videre at handlingenes orden innenfor hver klasse ikke er kronologisk, her har han i stedet lagt vekt på å gjøre lesingen "behagelig" og variert. En kronologisk orden ville ofte føre til at de "beste" eksemplene kom først og de "svakeste" til slutt, og er derfor ikke å anbefale (Malling 1992:23). Tidsrekkefølge har altså ingen selvstendig verdi i denne historieskrivningen, den tjener ikke til annet enn – eventuelt – å avsløre det sørgelige, men for Malling helt utvilsomme faktum at de virkelig store handlinger hører fortiden tid. Det som derimot organiserer dydene og handlingene som eksemplifiserer dem, er forholdet mellom klassene.

Lykkens omskiftelige vesen

Hos Schefferus er refleksjoner over inndelingen i kapitler fraværende, og han introduserer heller ingen terminologi for å gjennomføre den. Samtidig viser kapittel-sammensetningen til en annen logikk. Der Mallings klasser utgjør et selvstendig system av innbyrdes relaterte "menneskelige og borgerlige Dyder" – en dydenes taksonomi – eksemplifisert i konkrete handlinger, viser Schefferus' innholdsfor-

tegnelse til et eldre univers. Her bestemmes dydene i vel så stor grad gjennom sitt forhold til styrende krefter utenfor eller over det timelige og spesifikt menneskelige. De peker først og fremst til evigheten. Dessuten er dydene satt inn i et rammeverk av fortellinger som dreier seg mer om hendelser enn om handlinger, og som tematiserer krefter utenfor den menneskelige virksomhets sfære.

I innledningen til nytugaven av Schefferus' bok fremhever Kurt Johannesson at hoveddelen av boken behandler de fire kardinaldydene eller "naturlige dyder", nemlig *prudentia* (klokskap), *justitia* (rettferdighet), *fortitudo* (tapperhet, styrke) og *temperantia* (selvbeherskelse, måtehold), hver av dem fordelt over en rekke kapitler. Han understreker også betydningen av de innledende kapitlene, som forteller om religion, jærtegn, varsler og drømmer: Disse fortellingene er viktige fordi slike tegn gav kunnskap om Guds vilje. Siste del av boken beskrives derimot som kapitler om

mer varierende teman. Det kan vara vänskap, kärlek i äktenskapet, folkets trohet mot sina kungar och kungarnas kärlek til sina undersåtar, fosterlandskärlek, vältalighet, kroppsstyrka, tursamhet, människor som undkommit stora faror, fall med förunderlig utgång, människor som trots blygsam härkomst vunnit berömmelse samt sådana som levt ett mycket långt liv eller dött på ovanliga sätt (Johannesson 2003:xviii).

Tradisjonen fra Valerius Maximus er tydelig tilstede i denne strukturen. En innledende del om tegn og varsler finnes også hos ham, noe som vitner om at forestillingene ikke bare har sin forankring i svensk 1600-talls kristendom, men også reflekterer eldre og

mer omfattende tankemønstre. Fortellinger om vennskap, kjærlighet, veltalenhet osv. finner vi også hos Valerius Maximus. Hos Schefferus er de imidlertid organisert på en måte som er mindre tilfeldig enn det Johannessons beskrivelse umiddelbart indikerer. Også i kapitlene om "varierende teman" og det som kan se ut som en katalog over merkelige hendelser, finnes det et visst mønster.

I de fem kapitlene som følger etter de "naturlige dyder", er vennskap og kjærlighet en sentral tematikk. De dreier seg om ulike typer vennsks- og kjærlighetsforhold: troskap mot kongen, kjærlighet mellom ektefeller, vennskap mellom jevnbyrdige, soldattroskap osv. Legger man til side vår tids forestillinger om kjærlighet og vennskap som først og fremst romantiske og følelsesbaserte forhold, blir det lettere å se disse dydene som beskrives her også er bærere av viktige sosiale strukturer. De regulerer forholdet mellom mennesker, ikke bare ved å fungere moralsk, men også strukturelt. Vennskap og kjærlighet er sosiale forhold som innebærer bestemte forpliktelser og rettigheter. Bare sjelden er dette forhold mellom sosialt likestilte, som regel dreier det seg om rettigheter og plikter i et hierarki. Dyder som vennskap, troskap, kjærlighet endret derfor karakter avhengig av posisjon og perspektiv i hierarkiet – en konges kjærlighet til sine undersåtter hadde annen karakter enn undersåttenes kjærlighet til ham. Eksempel-fortellingene skildrer hvordan vennskap, troskap og kjærlighet praktiseres i disse ulike sammenhengene, og fungerer dermed som en iscenesettelse av sosiale roller og sosial struktur. Samtidig blir det tydelig at dyd ikke bare dreier seg om moral, men like mye om sosial kompetanse.

Etter dydene kommer to kapitler om hhv. veltalenhet og kroppsstyrke. Sammen-

stillingen er mindre tilfeldig enn den kan se ut til. Veltalenhet – *eloquentia* – dreier seg om evnen til å uttrykke sine tanker med kraft og overbevisning slik at de beveger og påvirker tilhøreren. Oxford English Dictionary definerer *eloquence* som ”The action, practice, or art of expressing thought with fluency, force, and appropriateness, so as to appeal to the reason or move the feelings” og dokumenterer denne bruken av ordet tilbake til middelalderen (OED, s.v. *eloquence*). Begge kapitlene dreier seg altså om menneskelig kraft, om evne til å vinne frem og til å gjennomføre sine forehavender. Schefferus begrunner selv de to kapitlene og sammenhengen mellom dem slik:

Vi har hittills behandlat dygder och skall nu övergå till att berätta om några redskap, med vars hjälp dygderna kan vinna sina syften. Om något av dessa redskap här skall nämnas, så är det vältaligheten. Ty hvilka hållbara resultat kan väl klokheten nå utan dess hjälp? [...] För att utföra något har man ofta en icke ringa hjälp också av sina kroppskrafter. Ty även om de som försöker åstadkomma något berömvärt och lysande har en särskild användning för sin själsstyrka, kan denna likväl ofta inte komma längre än halvvägs, när den verkar utan bistånd av kroppskrafterna (Schefferus 2003:221 og 227).

Mens dydene fungerer som ramme og norm for menneskelig handling generelt, er den språklige og fysiske kraften på sin side avgjørende for den enkeltes mulighet til faktisk handling, til å være aktør.

Etter dette avsluttes boken med fem kapitler som på hver sin måte forteller om lykkens omvekslinger, og til slutt følger to kapitler om livslengde og uvanlige dødsfall.

Samlet sett gir denne strukturen et bilde av menneskets lodd på jorden. Med moderne – og dermed anakronistiske – begrep kan den sies å formidle en bestemt oppfatning av forholdet mellom struktur og aktør: Hvilke muligheter har den enkelte til å handle og velge fritt, hvordan bør mennesker handle, og hva er urokkelig fastlagt og unndratt menneskelig påvirkning? Innholdsfortegnelsen i Schefferus’ bok formidler klart at menneskelivet utfolder seg i spennet mellom dyd og skjebne, mellom dyd og lykke – mellom *virtus* og *fortuna*. Menneskets oppgave er å strebe etter et dydig liv, dets kall er å realisere dydene ved hjelp av sine evner og krefter. Men samtidig styres livet av andre forhold, som mennesker slett ikke rår over eller kan endre, men som griper inn på tildels dramatisk vis. Jærtegn, drømmer og varsler kan vise både til Guds vilje og til forutbestemt skjebne, men uansett forteller de om sammenhenger og krefter som den enkelte er ubønnhørlig underkastet og står maktesløs overfor. Tilsvarende gjelder for lykkens vekslinger – også den er unndratt menneskelig påvirkning. I siste del av boken forteller Schefferus både om ”människor som undkommit stora faror” og om ”människor som trots blygsam härkomst vunnit berömmelse”. Dermed blir realiseringen av dydene, det vil si den enkeltes mulighet til å forme livet, bokstavelig talt rammet inn av bestemmende makter. Bokens struktur synes å fortelle at uansett hvor mye man strever mot et dydig liv, og hvilke evner man enn måtte være velsignet med, kan menneskene gjennom sine handlinger aldri overvinne styrken i skjebnemaktene eller sette seg ut over Guds vilje. Det eneste som er sikkert, følger likevel ubønnhørlig: Som siste kapittel kommer døden.

Forestillingene om slik spenning mellom dyd og lykke går tilbake til antik-

ken, og kan følges gjennom flere hundre år av europeisk kulturhistorie. Den romerske gudinnen Fortuna var kjent for sin omskiftelighet, og ble ofte avbildet med et hjul eller stående på en kule. Kunsthistorikeren Rudolf Wittkower har fulgt denne ikonografien frem til 1600-tallet, mens litteraturforskeren Marianne Pade har undersøkt oppfatninger av forholdet mellom virtus og fortuna i renessansens Plutark-oversettelser (Wittkower 1938, Pade 2007). I *Fyrsten* sier Machiavelli at Fru Fortuna avgjør halvparten av alt som hender, den andre halvparten bestemmes av menneskers egen vilje (Machiavelli 2007:141). Mønsteret som kan leses ut av Schefferus' innholdsfortegnelse, skriver seg altså inn i en tradisjon som i seg selv er omtrent like gammel som ideen om historie som livets læremester. Hos Schefferus peker jærtegn og skjebnemakt tilbake på Guds styrende vilje og allmakt, på samme måte som de "naturlige dyder" er supplert med dem som inngytes av Gud selv, men i både prinsipp og struktur er den klassiske tradisjonen intakt.

De enkelte handlingene – eksemplene – i Schefferus' bok forteller dermed også om mer enn seg selv og om mer enn de gode egenskapene som de hver for seg skal illustrere. Fortellingene danner et stort og sammenhengende bilde, ikke bare av de veldefinerte dyder som mennesker bør strebe etter å realisere, men også av hvordan menneskelivet er plassert inn i en større, kosmisk sammenheng. Det som definerer og avgrenser de enkelte egenskapene eller menneskelige handlingene, er først og fremst deres plass i denne større sammenhengen. Fraværet av definisjoner og "klasser" tilsvarende Mallings skyldes ikke mangel på systematikk, men kommer snarere av at dydenes orden er av en annen art. Hos Schefferus er menneskelivet skrevet inn i et evig, kosmisk drama, der

dydene aldri forandrer seg og der lykken alltid er omskiftelig, men der Guds hånd samtidig kan anes i alt. Ut fra slik tenkning er de "strukturene" som aktørene forholder seg til, ikke menneskeskapte, og deres uforanderlighet er ikke av denne verden. Fortellingene blir eksempler på hvordan det evige gjør seg gjeldende i det timelige.

Likhet og forskjell

Tekstene som innleder kapitlene i begge bøkene tjener både til å beskrive den dyden eller de hendelsene som skal presenteres, og setter dem samtidig i forhold til hverandre. Schefferus' beskrivelser er gjennomgående korte, og tjener til å opprette en form for nettverk der de ulike gode egenskapene flettes sammen i kompliserte mønstre. I beskrivelsen av veltalenhet (ovenfor) fremhevet Schefferus at klokskapen knapt greier seg uten den, og fortsetter med å si at også tapperhet kan trenge veltalenhetens oppmuntring, samtidig som veltalenhet skjenker skjønnhet og behag til rettferdighet, måtehold, godhet og en rekke andre dyder (Schefferus 2003:221). Klokskap sies på sin side å ha sin kilde i fromhet, mens rettferdighet hindrer klokskap i å bli forslegenhet. Strenghet styrker rettferdigheten, mens mildhet hindrer den i å bli hard. Tapperhet i krig tilsvares av sjelsstyrke og karakterfasthet i andre sammenhenger. I motsetning til Mallings ser Schefferus det ikke som noe problem at dydene overlapper hverandre. Snarere fremhever han nettopp sammenhenger, overganger og nyanser. Bildet han maner frem blir en demonstrasjon av hvordan alt menneskelig og timelig har sitt utspring i én felles kilde: Guds vilje og plan.

Ofte legger Schefferus også til at de svenske utmerker seg med den aktuelle egenskapen, enten fremfor alle andre, eller

like godt som alle andre. Om politisk list, som er én form for klokskap, sier han:

Klokheten rör sig ibland på vägar, som något avviker från den allmänt upptrampade och som den utnyttjar i nödlägen för att snabbare och lättare uppnå syften, som den endast understor risk skulle kunna uppnå, om den höll sig till den vanliga vägen. Ty allt emellanåt är massan så farligt ovetande och envist likgiltig till och med för sitt eget bästa, att man måste överlista den för att föra den till det målet. Att uttänka detta slags list och tillämpa den med framgång har därför alltid varit en viktig angelägenhet för män med erfarenhet av offentliga värv och med kärlek till det allmännas bästa. Inte heller i Sveriges folk har det saknats män som behärskat denna konst (Schefferus 2005:70).

Bare en ganske liten del av denne innledningen (som her er gjengitt i sin helhet) søker å forklare hva denne spesielle formen for klokskap består i. Teksten gir ingen definisjon. Derimot legges det stor vekt på hvordan politisk list *fungerer* og i hva slags situasjoner den er viktig. Dessuten forteller Schefferus *hvem* som har denne egenskapen. Det svenske folk har fostret flere slike menn. Men samtidig understrekes det at politisk list er en sak for menn med offentlige verv og samfunnsansvar. Dermed formidler Schefferus en – iallfall med moderne blick – dobbelthet i sin forståelse av de svenske eller det svenske folk. Det folket han skriver om, og som boktittelen henspiller på, er ikke Sveriges befolkning som sådan, ikke folkefellesskapet eller nasjonen, slik begrepene er blitt forstått fra 1800-tallets nasjonsbygging og fremover. Hos Schefferus er det svenske folket dem han skriver om, og for: Adelen og adelens

sønner, de som styrer og skal styre landet. Det er dem historien – eksemplene – er *om*, og det er dem historien er *før*. Allmuen inngår i svært liten grad i denne forståelsen. Det betyr ikke at denne delen av befolkningen som utgangspunkt er utelukket. Schefferus forteller både om dalkarler som er så sterke at de kan løfte en hest, og om en gruvearbeider ved Falu gruve som ble fanget i en sjakt, men lyktes i å hakke seg gjennom steinblokken som sperret ham inne ved hjelp av en liten lommekniv. Likevel er det tydelig at den type hendelse og handlinger som i eksemplarisk forstand er historiske, bare i svært liten grad inkluderer eller angår allmuen. Historien er ikke om dem.

Mallings innledende tekster er gjennomgående lengre enn Schefferus', og har svært enhetlig struktur. Alle begynner med en forklaring. Om "kiekt Mod" sies det for eksempel:

Der ere Tilfælde i livet, hvor store Vanskeligheder lægges os i Veien: der ere andre, hvor Farer, undertiden uundgaaelige Farer, møde os, uden at vi søge dem, eller tordse os der, hvor vi ere forbundne til at gaae dem i Møde. Her frygter den svage, den forsagte: han bøier sig, giver efter, ligger under, eller flyer. Den kiekke derimod staaer fast, tør i disse Øieblikke baade tænke og tale, tør spørge om middel mod Faren, tør gribe det, om der endog kun er et eeneste mueligt, tør sætte det i verk; alt i Haab om godt Udfald og uden Skræk for sig selv (Malling 1992:174).

Den aktuelle dyden forklares altså gjennom situasjonsbestemt handling. Malling forteller sin leser hva den modige *gjør*. Samtidig er tekstene bygget opp omkring kontrasteringer. I utdraget ovenfor får vi vite hvor-

dan den svake og forsakte handler, og deretter hvordan den klare motsetningen – det kjekke mot – kommer til uttrykk. I tekstenes annen del brukes den samme kontrasteringsteknikken for å skille de aktuelle dydene fra nært beslektede eller bare *tilsynelatende* gode egenskaper. Malling beskriver ikke først og fremst nyanser og likheter, men legger større vekt på forskjell. Teksten om kjekt mot fortsetter på denne måten:

Nogle have troet sig modige, fordi de have hærdet sig til at trodse, til at løbe blindt mod Farer, uden anden Hensigt, end at løbe mod dem, og uden at see paa, om der var ære eller Skam ved at vove, om de havde Kald dertil eller ei. Dette er ei det sande. Det er kun Kaadhed, eller Fremfusenhed, eller Raserie (Malling 1992:174).

På tilsvarende måte skilles den sindige fra den fremfusende, den rettferdige fra den ubarmhjertige, og den kløgtige fra den bredragerisk underfundige. Forklaringene er bygget opp om kontraster, den gode egenskapen tydeliggjøres gjennom beskrivelsen av en dårlig. Den samme metoden brukes for å skille ulike *gode* egenskaper fra hverandre, selv om det ikke alltid er enkelt. I bestrebelsene på å trekke linjen mellom standhaftighet og mot, kommer Malling tilbake til overlappingsproblemet som han presenterte innledningsvis, og slår fast at disse to egenskapene ligger tett opp mot hverandre. Men forskjellene fremheves:

Mod aleene er en Lue, der blusser saa tit den oppustes og faaer Næring; men falder undertiden, fordi Næringen dæmpes, eller tager af. Standhaftighed er en jevntbrændende Ild, der næres stedse og udbreder en stadig vedlige-

holdt Varme i Brystet (Malling 1992: 205).

Der Schefferus la vekt på likhet, sammenheng, nyanser og forbindelser, bygger Malling i større grad opp et system av forskjell. Også her synes en linneansk tankegang å gjøre seg gjeldende. Linné fikk gjennomslag for sin binominale nomenklatur, der alle planter ble tildelt to navn: Et slektsnavn, som forteller om plantens tilhørighet til en større gruppe, som den altså deler bestemte karaktertrekk med, og et artsnavn som dermed betegner den konkrete plantens egenart. Michel Foucault har fremhevet slikt arbeid med systematisering av likhet og forskjell som et hovedkjennetegn ved kunnskapsorganiseringen innenfor det han kaller det klassiske epistemet, det vil si opplysningstidens måte å organisere og forstå kunnskap på (Foucault 1996). Selv om Mallings innledende tekster, skrevet som enkle forklaringer for skolegutter, ikke kan følge samme strenge systematikk som Linnés taksonomi, kan enkelte grunntrekk ved tenkemåten likevel kjennes igjen både i tekstenes struktur og i den systematiske konstrasteringen som særlig gjennomføres i deres annen del.

Også i utvalget av dyder og handlinger skiller Malling seg fra Schefferus. Hans utvalg reflekterer ikke de tradisjonelle syv dydene og forteller heller ikke om den evige spenningen mellom dyd og lykke. Mallings ”store og gode handlinger” kan derimot deles i fire hovedkategorier: Første del forteller om menneskets forhold til Gud. Deretter følger to kapitler om forholdet til konge og fedreland. Etter dette kommer fortellinger om dyder og egenskaper som først og fremst fordres under krig, og til slutt kapitler om rent sivile borgerdyder: Embetsiver, vindskipelighet, velgjørenhet og flid. Også denne innholdsfortegnelsen

kan leses som et bilde. Men denne gang dreier det seg ikke om menneskets lodd, dets plass i et universelt og uforanderlig drama, men snarere om et portrett av den gode undersått i et eneveldig kongedømme. Mallings innholdsfortegnelse forteller om hvilke dyder som bør kjennetegne den enkelte borger i staten, endog anført i prioritert rekkefølge: Man skal elske sin Gud, sin konge og sitt fedreland, og gjennom dydig liv og aktivt virke skal man bidra til egen forbedring og det allmenne vel.

Også det bildet Malling presenterer har en religiøs ramme. Gudsforholdet er det viktigste, og er plassert først i boken. Troskap mot kongen begrunnes også i at monarken er innsatt av Gud. Likevel er det først og fremst et dennesidig, borgerlig samfunn som holdes frem i boken. Vekten legges på den gode, patriotiske borgers gjerninger i stat og samfunn. Selv kongelige aktører fremstilles for en stor del som borgere eller private individer. De er kloke, edelmodige og milde. Kongen opptrer som far og overhode for sitt hus, det være seg i omgangen med undersåttene eller med sin egen familie. Menneskene i Mallings bok lever heller ikke sine liv i det uforutsigbare, men samtidig evig i det uforanderlige spennet mellom dyd og lykke. De lever i en annen verden og befinner seg trygt plassert i et borgerlig samfunn som på den ene side er gitt av Gud – representert gjennom solid luthersk kristendom – og på den andre av staten. Hos Malling er siste kapittel ikke om døden, men om ”store Fortienester af Staten”.

Endelig er aktørene andre hos Malling. For å leve opp til både bokens tittel og den politisk viktige helstattanken, er innbyggere fra hele riket med i boken. Vi møter personer fra både Danmark, Island, hertugdømmene og Norge. Kanskje viktigere er det at både borgere og bønder er hovedpersoner i fortellingene, i tillegg til konge og

adel. Vi møter tapre soldater, en rekke heroiske prester og den modige Anna Colbjørnsen, som lurer svenskene i bakhold på Norderhov i 1716. I en del tilfeller er disse borgerlig aktørene anonyme eller til og med kollektive, som ”en nordmann” eller ”de norske”, men ofte presenterer Malling også navngitte personer. Ikke minst i kapitlet om vinskivelighet er bøndene tallrike. Her kan Malling hente stoff fra landhusholdningsselskapene og de patriotiske selskaperens premieutdelinger, og fortellingene er mange om grøftegraving, nydyrking og bygging av gjødselkjellere. Vi møter for eksempel Gunder Haresaas fra Sundalen i Trondheims stift, som har ”opbrudt en Vei igiennem bradt Berg og bløde myrer til en stor Field-Dal, Giedaadalen; hvorved han har tilveiebragt sig og sine Naboer en ypperlig Sommer-Drift for over 70 Storfæe” (Malling 1991:408). Videre nevnes også Osmund Hustø, Ole Torvig og Jens Gundersen Kulaas fra Stavanger amt, som alle har utvist ”Mod og Hurtighed” i å utrydde skadelige rovdyr. Som et rent prakteksemplar fremstår bonden Lars Huusbye, også han fra Sundalen i Trondhjems amt:

... en fattig Mand, som for 3 Aar siden har anlagt en stor Have ved sin Gaard, og beplantet den med Frugtrær. Han har ellers ogsaa gjort sig bekinedt ved anden Jorddyrkning, men fornemmelig ved at have uddraget sig et Udtog af det oeconomiske Magazin og andre saadanne Skrifter; hvilket Udtog han har forøget med et tillæg af sine egne lagttagelser, og meddelt andre Afskrifter deraf til Oplysning (Malling 1991: 408f).

Hos Malling er det altså ingen tvil om at rikets vanlige innbyggere, både allmue og

borgere, er historiske aktører i den forstand at de utfører eksemplariske handlinger. Dette utvalget kan synes demonstrativt, men Malling selv forklarer det ved å gjøre aktøren underordnet handlingen. Han sier at for å bedømme handlingene, må man se på dem, ikke på aktørene:

... thi man vil finde Bisper og Præster drage Sværdet og fegte for Fædrelandet, og man vil see Helte nedlægge det og udøve de stille Dyder i roligt Liv. Men her agte man, at det er Handlingen, der egentlig sees paa, og at den ikke nævnes for Personens, men Personen for Handlingens Skyld. Dette er Aarsagen hvorfor man vil finde Bonden undertiden ved siden af Kongen; thi hans Handlinger fortiene at staae der (Malling 1991:22).

Valget av personer begrunnes altså ikke ut fra forestillinger om demokratisk fordeling og representasjon. Bildet som gis er ikke ment å være egalitært, men å gi en oppvurdering av dem som fortjener det. Poenget er å understreke at også bønder og borgere kan stå ”ved siden av Kongen”, fordi de kan adles av sine handlinger. En avgjørende forutsetning for det bildet som danner seg, er imidlertid handlingene Malling tilkjenner eksemplarisk status. Det er ved å inkludere så mange sivile dyder – som vindskipelighet, flid og embetsiver – at han samtidig åpner for andre aktører enn den adelige eliten.

Gud og verden

Til tross for at de to bøkene er ute i svært likt ærend og er bygget opp etter de samme grunnprinsippene – historiske eksempelfortellinger tematisk organisert – presenterer de altså temmelig ulike bilder av både

menneskeliv og samfunn. De tematiske innholdsfortegnelsene viser til helt ulik forståelse av sammenhengene som menneskers handlinger inngår i. Ikke uventet er mange av de gode egenskapene i seg selv de samme i begge bøkene, men fordi de er satt inn i ulike strukturer oppstår det likevel betydelige forskjeller. De samme dydene kan dessuten profileres på ulik måte, også i tilfeller der den grunnleggende forståelsen av dem er nokså lik. Beskrivelsene av religion, som er tema for første kapittel i begge bøkene, kan illustrere forholdet. Hos Schefferus bærer det tittelen ”Om gudsfruktan och gudstjänstfirande”, og har en ganske kort innledning:

Mitt första ämne är gudsfruktan, som är själva grunden för alla dygder och för statens välfärd. Utan den förmår mänsklig uppfinningsrikedom ingenting, och alla planer, hur försiktiga och sluga de än är, går om intet; ofta har gudsfruktan ensam med förvånansvärd framgång lyckats förhindra och kullkasta just sådana planer. Man kan läsa om lysande exempel på den saken också hos det svenska folket. Jag vill nu återge några av dessa exempel. Ty vem kan väl i en bok av måttligt omfång behandla samtliga? (Schefferus 2003:37).

Her gjøres gudsfrykt raskt til et spørsmål om strategi og allianser. Gudsforholdet blir en ressurs som avgjør om handlinger og planer lykkes eller ikke, og som tilsvarende også kan brukes for å avverge onde anslag fra motstandere. Det understrekes dessuten at det svenske folket med særlig hell har benyttet seg av disse mulighetene. Eksempelene som følger, dreier seg for en stor del om seier i krig ved Guds hjelp, og aktørene er svenske konger, gudsforholdet – alliansen med Gud – fremstår som en særskilt

form for krigslist. Selv teksten om den hellige Birgitta, som brente av ”en aldeles ovanlig hængivenhet” fremstår som en beskrivelse av strabaser og kraftanstrengelser som betaler seg i form av gode forbindelser. Ikke bare fikk hun Kristus selv ”till vän och samtalspartner”, men som en særlig gunst fikk hun seg også forevist mange av hans ”mindre allmänt kända lidanden” (Schefferus 2003:409).

Mallings innledende tekst om religion er for lang til å gjengis i sin helhet, den fyller to sider i bokens originalutgave. Den innledende definisjonen lyder:

Mennesket behøver kun at see, tænke og føle, for at forvise sig om, at der er en Gud til, der har skabt alle Ting, og styrer dem; hele Naturen vidner derom; vort eget Hierte minder derom. Men er Mennesket tænkende, er han følsom, som han bør være, da bliver ham intet vigtigere end at kiende denne gud, at vide hans Villie, hans Love; at lyde dem: at tilbede ham: at anvende alle sine Betræbelser for at tækkes ham; og der er Religion, naar man betragter den som Dyd. Religion kalder man og den Samling af hellige Lærdomme, der viser os Gud, hans Dyrkelse og Veien til at behage ham. Men her handles om Dyden og ikke om Lærdommen (Malling 1991: 29).

Også hos Malling er religion og gudsforhold alle andre dyders kilde. Den kontrasterende formen brukes i fremstillingen, men her er både visdom og lykke hierarkisk underordnet religionen. Ingen dyder kan eksistere uten eller utenfor den. Samtidig legger Malling, på samme måte som Schefferus, vekt på religion som et statsanliggende. Han sier at ”vi” har den lykke fremfor mange andre land at religionens

lærdom beskyttes og det rette lys råder – en referanse til eneveldets lutherske statsreligion, med kongen som statens overhode og religionens beskytter.

En helt avgjørende forskjell mellom de to tekstene ligger imidlertid i at Malling i så utpreget grad knytter religion til enkeltmennesket – ikke den strategiske fyrste i krig eller den unike helgen, men til ”mennesket”, det vil si til hver og en. For dette enkeltmennesket dreier religion seg dessuten dels om natur, dels om følelse og følsomhet. Mens Schefferus’ religionsforståelse kan knyttes til 1600-tallets ortodoksi og representative enevelde, kan Mallings mer inderliggjorte individuelle fromhet relateres til det påfølgende århundrets pietistiske strømninger. Slike merkelapper har likevel begrenset forklaringsverdi, ikke minst fordi også Mallings bok ble til under eneveldig styre og på direkte bestilling fra den religiøst og politisk konservative Ove Høegh-Guldberg. Beskrivelsen er imidlertid gjennomsyret av den følsomhets- og naturlighetsdyrking som også mer generelt er kjennetegnet for 1700-tallets siste del. Her ble oppøvelse av individuell følsomhet et viktig trekk ved både dannelsen og utdannelsen. Å kunne gi spontant uttrykk for de (sterke) følelser som en gitt situasjon krevde, og på rett måte, ble betraktet som en viktig side ved den personlige integriteten. Sterke følelser var uttrykk for en edel karakter. Tine Damsholt understreker også at ”følelse og pligtopfatning sås ikke som adkilte størrelser eller modsætninger, tværtimod sås et menneskes kapasitet for følelser som en forudsætning for moralitet”, og legger til at ”følelsesudbrud ble tolket som uttrykk for personens dyd” (Damsholt 2000:127). Følsomhet ble altså en forutsetning for moral, på samme måte som følelsene hos Malling blir en inngang til sann kunnskap

om religion. Beskrivelsen han gir av religion hører til i den samme sammenfletningen av følsomhet, karakterdannelse, moral og dyd. Bildet kompletteres ved at han så klart legger vekt på dyd fremfor lære. Dels er dette en enkel konsekvens av bokens hovedidé – historie studert som handling – men det knyttet også an til forståelsen av de nære forbindelsene mellom følsomhet og uttrykk, følsomhet og (moralisk) handling.

I tillegg viser Mallings beskrivelse av religion som noe både ”hele Naturen” og menneskesinnet selv vitner om, til en tilknytning til tidens naturteologi. Ideene om at mennesket kan lære Gud å kjenne gjennom naturen – hans skaperverk – kan følges tilbake til middelalderen, men ble omfattet med ny og stor interesse i opplysningstiden da de fikk en rekke ulike utforminger (Paley 1802/2006). Ideene kunne bidra til religiøs tematisering av naturvitenskapenes kunnskapsproduksjon. Fremfor alt kunne oppfatningen av naturen som kilde til religiøs kunnskap inkludere det følsomme mennesket selv: Ved å føle og søke i sitt eget hjerte, kunne mennesket nå kunnskap om Gud, slik Malling skriver. En slik forståelse var ikke minst viktig for Mallings oppdragsgiver, Ove Guldberg. I sin lærebok om naturlig teologi, fra 1765, skriver han innledningsvis at ”al den Kundskab, som et Menneske nu uden Aabenbaringen kan erverve sig om Gud, om sin egen tilstand i henseende til Gud, og om sine Pligter, kaldes den naturlige Theologi eller Religion” (Guldberg 1765:15). For Guldberg er det først og fremst ved hjelp av sin fornuft – som er situert i sjelen – at mennesket kan lære gud å kjenne. Ikke minst er dette viktig for hedningene, understreker Guldberg. Religionens hovedkilde er Åpenbaringen, men også de folkeslag som ikke kjenner

den, vil på den siste dag bli stilt til regnskap. Da vil de måtte gjøre rede for om de har brukt sin fornuft på rett måte, og altså ved hjelp av den naturlige teologi kommet frem til det rette og sanne gudsforhold (Guldberg 1765:19).

Selv om Malling i sin innledning legger større vekt på følsomhetens betydning enn det Guldberg gjør, kommer tanken om ”den fornuftige hedning” tydelig til uttrykk i utvalget av fortellinger. De eldste ”handlingene” i kapitlet om religion er fra førkristen tid, og har som sin tematikk hvordan hovedpersonene – den islandske Torkild Maane, og den norske konge Harald Hårfagre – inderlig lengtet etter en religion som var sannere enn den som rådde på deres tid. Ved å betrakte naturen og bruke sin fornuft forstår de begge at det må finnes en annen og mektigere Gud enn hedendommens. De ønsker begge å tilbe den Gud som har skapt himmelen, jorden og solen.

Etter dette følger fortellinger fra kristningen av de nordiske landene, før reformasjonkongen Christian 3. presenteres. Det er imidlertid ikke innføringen av reformasjonen som står sentralt her. Isteden fremstilles kongen som far og overhode for sine barn og sine undersåtter. I denne rollen var han eksemplarisk, både ”et Mønster for Regenterne” og et ”Mønster for alle Christne”:

Uagtet han selv bar alle Regjeringens byrder, erkyndigede sig om alt, havde Øine og tanker henvendte til alt, og oversaae sine Stater ligesaa omhyggelig som en retskaffen Huusfader sit Huus, savnede han dog ikke Tid til Religionens hellige Øvelser. Han var een af de flittigste Kirkegængere i Landet; han læste selv eller lod jevnlig læse for sig i Biblen; han knælede hver Dag i Enrum

for Gud, og bad for sig og sit rige; det var ham ofte en kier Forlystelse at tale med sine Børn og Hoffolk om Christendommen, om Guds Huusholdning her paa jorden, om hans Velgierninger mod Mennesket og dets Forpligtelser mod ham (Malling 1991: 42).

Samtidig understrekes det at kongens fromhet ikke gjorde ham svak eller lite handlekraftig. Han forsvarte sitt land mot fiender, håndhevet lovene med kraft og styrte riket med myndighet.

I motsetning til Schefferus, som gjennomgående gjør religion til et statsanliggende og knytter utøvelsen av den til kongens politiske og militære oppgaver, bruker Malling religionen til å fremstille kongen som privatperson og familieoverhode. Det er gjennom sin eksemplariske utøvelse av husfarens religiøse forpliktelser, at kongen ivaretar oppgavene som landets øverste leder og samtidig blir et forbilde for sitt folk.

Til tross for at begge bøkene er skrevet med eneveldet som ramme og tilkjenner religionen en betydelig plass som del av staten, eller grunnlag for den, formidler kapitlene om religion altså ulike forståelser av religion. De gjør seg også til talsmenn for ulike fyrsteideal og, i noen grad, ulike politiske prinsipper.

Magistra vitae

Sammenligningene mellom Mallings og Schefferus' bøker ville kunne utdypes med grundigere undersøkelser av de enkelte fortellingene og beskrivelsene av de enkelte dydene. Allerede den analysen innholdsfortegnelser, strukturer og enkelte innledende tekster som er gjennomført her, viser imidlertid store forskjeller. Selv om de gode

egenskapene som presenteres i svært stor grad, er de samme, er de satt inn i svært forskjellige sammenhenger. Delvis dreier dette seg om ulikheter i samfunnssyn, men mer grunnleggende gjelder saken to forskjellige oppfatninger de krefter som styrer menneskelivet og former menneskenes kår. Selv om begge bøkene setter en religiøs horisont for menneskers liv og virke, presenterer Schefferus i langt større grad en verden der menneskelivet og det jordiske er del av et kosmisk drama, regjert av krefter mennesker ikke kan virke inn på, knapt nok forstå eller forutsi effekten av. I denne verden er Gud allmektig, men fjern. Han gir sin vilje til kjenne på mange ulike måter, men først og fremst gjennom tegn og underfull, ofte mystisk, inngripen. Til tross for at alt som hender peker tilbake til ham, er verden full av mysterier, omvekslinger og mer eller mindre lesbare tegn. I dette nettverket av krefter og sammenhenger kastes menneskene omkring. I sin streben etter liv i dyd er deres redskaper svake og små sammenlignet med styrken og uforutsigbarheten i kreftene de er omgitt av, samtidig som kravene om dydig liv er strenge og ufravikelige.

Malling presenterer i langt større grad en sekulær og dennesidig verden. Riktignok er også den rammet inn av religionen, men den Gud mennesker kan søke kunnskap om gjennom naturen og sin egen følsomhet, er en ganske annen en den voldsomme kosmiske kraften Schefferus beskriver. Mallings Gud kan hver borger ha til far og venn, Schefferus' Gud synes derimot å være forbeholdt de ekstreme og enestående livene til konger, stormenn og helgener. Hovedbudskapet i Mallings bok dreier seg ellers ikke om menneskets forhold til krefter utenfor eller over det timelige, men forteller snarere om utformingen av et sivilsamfunn der dydige borgere – med kongen

som både far og forbilde – etterstreber liv i lykkelig og arbeidsom fromhet. Den kontrasterende metoden han bruker i beskrivelsene av dydene skaper et bilde av harmoni og rolig måtehold. Ingen gode egenskaper får drives ut i sin ytterlighet, på samme måte som heller ingen vilkårlige krefter får gripe inn i den velordnede verden som oppstår dersom alle lever etter bokens anvisninger.

I begge bøkene brukes historien, altså de eksemplariske fortellingene, både til å presentere et bilde av verden slik den er, og til å fortelle hvordan menneskene best kan leve i den. Selv om de to verdener som beskrives altså er svært forskjellige, har fremstillingene det til felles at de ikke bruker fortellingene for å si noe spesifikt om fortiden, om tidligere tider. De trekker heller ikke noe vesensskille mellom fortiden og sin egen tid, annet enn slik Malling gjør når han avviser en kronologisk fremstilling fordi det vil føre til at de dårligste eksemplene alltid kommer til slutt (ovenfor). Begge bøkene forteller om stabile, konstante verdener, der det som setter premisser og menneskers liv, og det som former samfunn, ikke endrer seg. I denne forstand fremstiller de begge det timelige fremfor det historiske i moderne forstand. De forteller begge om det de anser som grunntrekk med menneskelig eksistens og menneskelige livsbetingelser, uansett periode eller tid. For begge bøkene blir dette dessuten et premiss for at den lærdommen de søker å formidle, i det hele tatt kan artikuleres. Til tross for at Malling og Schefferus presenterer to svært ulike verdener, er de samstemte i oppfatningen av at verden ikke endrer seg, og at menneskene derfor kan lære av historien.

Noter

1. Jeg takker dr.philos. Karen Skovgaard-Petersen for nyttig diskusjon og hjelp med den latinske teksten.
2. En bokhistorisk nyutgave kom i 1992. I det følgende henvises det til de moderne utgavene av begge bøkene.

Referanser

- Damsholt, Tine 2000. *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet*. Museums Tusculanum forlag, København.
- Foucault, Michel 1996. *Tingenes orden. en arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket*. Aventura forlag, Oslo (oppr. utg. Gallimard, Paris 1966).
- Guldberg, Ove Høegh 1765. *Den Naturlige Theologie tillige som en Indledning til den Aabenbarede*. København.
- Hansen, Erik 1992. "Efterskrift". I: Malling, Ove, *Store og gode Handlinger av Danske, Norske og Holstenere samlede ved Ove Malling*. Nyutgave ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, København.
- Koselleck, Reinhart 1985. *Futures past : on the semantics of historical time*. MIT Press, Cambridge MA.
- Landgren, Per 2008. *Det aristoteliske historiebegreppet. Historieteori i renässansens Europa och Sverige*. Göteborgs universitet.
- Machiavelli, Nicoló 2007. *Fyrsten*. Kagge forlag, Oslo.
- Malling, Ove 1992. *Store og gode Handlinger av Danske, Norske og Holstenere samlede ved Ove Malling*. Oppr. utg. 1777, nyutg. med etterskrift av Erik Hansen. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal, København.
- Marcus Tullius Cicero. *de Oratore*. Parallellutg. latin / dansk 2003 v/ Thure Has-

- trup. Syddansk universitetsforlag, Odense.
- OED, Oxford English Dictionary:
<http://dictionary.oed.com/>
- Pade, Marianne 2007. *The reception of Plutarch's Lives in fifteenth-century Italy*, bd 1–2. Museum Tusulanum forlag, København.
- Paley, William 1802/2006. *Natural Theology, or Evidence of the Existence and Attributes of the Deity, collected from the appearances of nature*. Oxford University Press, Oxford.
- Schefferus, Johannes 2005. *En bok om det svenska folkets minnesvärda exempel*. Oppr. utg. 1671, oversatt nyutg. ved Kurt Joannesson og Birger Bergh (overs.). Atlantis, Stockholm.
- Valerius Maximus. *Memorable doings and sayings*. Parallelutg. latin / engelsk 2000 ved D.R. Shackleton Bailey. Loeb classical library, Harvard University Press, Cambridge.
- Wittkower, Rudolf 1938. "Chance, Time and Virtue". I: *Journal of the Warburg Institute*, vol. 1, nr. 4, pp. 313–321.